TÜRKİYE İÇİN ÜMİT VERİCİ BİR NARENCİYE ÇEŞİDİ : CLEMENTİNE

Yazan: Henri CHAPOT (1)
Çeviren: Sevim CADUN (2)

Narenciye istihsal eden her Akdeniz memleketi, uzun bir yaz devresinden sonra mandarin gibi nazik meyvaları piyasada az bulundukları bir devrede Avrupa'ya mümkün mertebe erken ihraç ederek fazla kâr sağlamayı ister. Bu sezon, Ekimde başlayıp Aralık ortasında sona erer ve orta mevsim Yerli (Millow Leaf) mandarin ve navel tatlı portakalı ile başlar.

Avrupa'da, narenciye pazarlarında öne geçmenin tek yolu pazara Clementine sürmektir. En müsait bölgelerde, Fas'ın erkenci bölgelerinde olduğu gibi, Clementine Ekim 5 gibi erken bir tarihte hasat edilebilir, fakat Akdeniz havzasında esas mevsimi Ekim sonu, Kasım ve Aralık aylarıdır.

Daha erkenci olan (Eylül sonu), fakat yüksek asiditesi dolayısiyle pazar imkânları sınırlı olan misket limonu **(Citrus aurantifolia Sw.)** hariç, esasen limon pazarı da ayrı olduğundan, Clementine için yegâne rakip **satsuma'dır.**

Satsumalar :

Mandarinlerin satsuma grubu, değişik çeşitlere göre, Clementine'den sadece 10 gün (Wase satsuma) veya bir kaç gün (Owari çeşidi) daha erkendir. Tefrik edilmeyen bir satsuma çeşidi Türkiye'nin Karadeniz sahilinde 30 yıldan beri Rize mandarini adı altında yetiştirilmektedir. Bunun ziraati Türkiye'nin diğer bölgelerine de yayılmaktadır, meselâ: İzmir civarında gayet yoğun bir şekilde ve Akdeniz sahilinin bazı bölgelerinde de orta derecede.

Üç yaprak üzerine aşılandığı zaman (Poncirus Trifoliate Rafinesque) satsuma, narenciyelerin dona karşı en dayanıklı terkibini teşkil eder. Bu da diğer narenciye çeşitlerini yetiştirmeye müsait olmayan dünyanın bazı bölgelerinde bu meyvaların yetiştirilmesini sağlamaktadır: Japonya, Kırım ve Türkiye'nin Karadeniz ve Ege sahilleri.

(1) FAO Narenciye Uzmanı.
(2) Tercüman Sekreter.

17

Fakat satsuma ziraatinde başlıca mahzur, fazla olgunlaştıkları zaman dahi lezzetini muhafaza eden Clementine'nin aksine, tam olgunlaştıkları zaman tadlarının yavanlaşmasıdır.

Ayrıca, satsumalar nakliye için de orta derecede elverişlidirler.

Clementine ziraati, bazı Akdeniz ülkelerinde, Fas (bu ziraat burada daima popüler olmuştur) ve İspanya'da olduğu gibi günden güne genişleyen pazarı arzla karşılamak üzere süratle gelişmektedir. Meselâ: Fransa'da son istatistiklere göre (1), 1956, 1963 arasında Clementine istihlâkı % 55 artarken, tatlı portakal istihlâkı sadece % 21 artmış ve mandarinlerde % 22 düşmüştür.

Clementine nedir?

Bu varyetenin tarifini ve detaylı hikâyesini burada yapacak değiliz. Bu, notlarımızdan birinde (3) bulunabilir. Burada sadece genel bir malûmat vereceğiz.

Clementine büyükçe bir mandarin olup, Yerli mandarin kadar basık değildir ve olgunlaştığı zaman kabuğunun rengi koyudur (parlak kırmızı). Çiçekler diğer bir çeşit tarafından döllenmediği zaman bunlar kendilerine kısır olduklarından meyvaları tamamen çekirdeksizdir. Başka bir çeşit tarafından döllendiklerinde meyvalar az çok çekirdeklidir ve bazan 35 çekirdek bulunmaktadır ki bu da çok mahzurlu bir vasıftır. Bu kendine kısır Clementine'nin muhtelif tip ve klon'da olanları bilinmektedir. Diğer bir tip kendine verimli olup içi çekirdekle doludur. Ortalama çekirdek sayısı 19 dur. «Monreal» olarak bilinen bu çeşit daha verimlidir. Fakat fazla çekirdekli olduğundan Avrupa pazarlarında Clementine adı altında satılmamaktadır. Çok az farklı, buna benzer çeşitler her zaman çekirdeklidir ve bunların ziraati çok daha az yayılmıştır.

Clementine ağacı kuvvetli ve verimlidir. Fakat bazı zamanlar mahsul hafiftir veya periyodizitelidir. Bir yıl mahsul iyi ve boldur, ikinci ve üçüncü yıllarda kötü ve azdır. Bunun sebepleri bilinmemektedir. Bir zamanlar Kuzey Afrika'da yetiştirici tarafından tutulmamasının başlıca sebebi budur. Öyle görünüyor ki Clementine ağaçları fazla ağır olmayan topraklarda, mülayim iklimlerde ve esas itibariyle azot olmak üzere fazlaca gübre verildiği zaman en iyi şekilde büyüyüp gelişmektedirler.

Bu meyva ilk defa Cezayir'de Brother Clement (adını buradan almaktadır) tarafından bu yüzyılın başlarında bulunmuştur. Bunu isimlendiren ve 1926 yılında ticarî bahçelere yayan Prof. L. Trabut, Clementine'i Yerli mandarinle küçük meyvalı ekşi bir portakal arasında hibrid olarak

telâkki etmiştir. Bu hiç bir zaman ispat edilmemiştir ve bazı bilim adamları bunun, Çin menşeli, kırmızı kabuklu bir mandarin olduğuna inanmaktadırlar. Fas'ta, ki burada 3 ncü mühim varyetedir, ve ayni zamanda Cezayir, İspanya ve İsrail'de büyük ölçüde ticarî maksatla yetiştirilmektedir. Birleşik Amerika'da Clementine çok azdır; yetiştiriciler meyvaların çok küçük oluşuna kusur bulmaktadır.

Türkiye'de Clementine :

Clementine Türkiye'de yeni değildir ve aşağı yukarı bütün narenciye bölgelerinde görülebilir. Fakat satsuma, Washington, Shamouti (Yafa) portakalları ve limonlarda olduğu gibi ovada ve geniş satıhlarda dikilmemektedir. Umumiyetle Yerli mandarinle olmak üzere diğer varyetelerle karıştırılmaktadır. Kezâ, turfanda meyvalar için yeni tesisler daha ziyade satsumaya ayrılmakta, Clementine'e çok daha az yer verilmektedir.

Ekim, Kasım ve Aralık aylarında Ege ve Akdeniz sahillerine yaptığımız son seyehat Clementine'nin her yerde doğru bir şekilde dikilmiş olduğunu gösterdi. İzmir, Finike, Antalya, Alanya, Erdemli, Adana ve İskenderun'da çok sayıda Clementine ağaçları ihtiva eden meyve bahçeleri ziyaret ettik. Ağaçların durumları umumiyetle iyiydi ve üstün kaliteli çok iyi mahsul verdikleri tesbit edildi. Finike ve Mersin'de bir çok ağaç meyvaların ağırlığından yıkılmaktaydı. Meyvaların iriliği çok iyi, kabuk rengi ve tadı fevkalâde.

— **Erkencilik:** Bir narenciye bölgesinde Clementine, Rize mandarinin ilk meyvalarından daima biraz daha geçtir, fakat satsuma mevsimi bittiği zaman Clementine ağaçta kalmakta, asit - şeker dengesi fevklâde olmaktadır. Halbuki satsumalar lezzetlerini tamamen kaybetmektedirler.

Kâfi bir renklendirme ile Türkiye'nin en erkenci bölgeleri normalden biraz daha erken Clementine ihraç ederek daha iyi kâr sağlıyabilirler.

— **Verim:** Daha önce de belirttiğim gibi bir çok Akdeniz ülkelerinde verim bazen çok kötü olmakta ve bunun gerçek sebebi bilinmemektedir. Türkiye'nin her yerinde iyi veya çok iyidir, ve periyodiziteye tâbi değildir. Bu bakımdan narenciye yetiştiricileri, ağaçlarını virüsten arî, seçilmiş göz kalemleri ile dikmek suretiyle para kaybı olmaksızın bu ziraati genişletebilirler.

Hasan Bahçecioğlu tarafından Antalya Narenciye İstasyonunda yapılan müşahede ve indekslere göre (2) Türkiye'de bazı Clementine ağaç-

larında Psorosis A, Exocortis ve Cachexia gibi virüs hastalıkları görülmektedir. Diğer taraftan muhtelif bölgelerdeki ağaçların büyük bir kısmında meyvaların sap tarafında bir renk arâzı görülmektedir. Bunda meyvanın yarısı uzun müddet ve bazan da devamlı olarak portakal ve daha sonra da standart rengini almayıp yeşil kalmaktadır. Bazan «Greening» diye adlandırılmakta olan (4) bu arâz, dünyanın bir çok yerlerinde olduğu gibi Türkiye'de de daha ziyade tatlı portakallar olmak üzere narenciye ağaçlarına tesir eden, çok iyi tanınan ve tehlikeli bir virüs hastalığı olan «Stubborn» hastalığıyla ilgili görünmektedir. Aşı mataryelinin, her yıl iyi mahsul veren, Psorosis, Exocortis, Cachexia, Stubborn ve diğer virüslerden arî, ve pomolojik tipi iyi ağaçlardan alınması her zaman için tavsiyeye şayandır.

— **Çekirdeksizlik:** Türkiye'deki Clementine'ler hemen hemen her zaman çekirdeklidir, fakat bazı yerlerde çekirdeksiz meyvalar da bulunabilir. Bu da, bu memlekette yetiştirilen klonların kendine kısır olduğunu ve çekirdeklerin yabancı döllenmeyle meydana geldiklerini göstermektedir. Hâli hazırda, çekirdekli ve çekirdeksiz meyvaların satış fiyatı ayni olduğundan meyvaların çekirdekli oluşu iç pazar için bir problem değildir. Fakat ileride Batı Avrupa memleketlerine, meselâ, Almanya ve Fransa'ya ihracatlara engel teşkil edecek ve organoleptik vasıflarına rağmen, meyvalar düşük fiyatla satılacaktır. Avrupa Standartlarına uyabilmek için Clementine bahçeleri, ileride kendine uygun Clementine tipleri, Yerli mandarin, Yerli portakal, ekşi portakal, çekirdekli limon, v.s. gibi muhtemel tozlayıcılardan mümkün olduğu kadar uzak tesis edilmelidir. Bunlar, satsuma, Washington, Shamouti (Yafa) ve Valencia tatlı portakalları ile karışık olarak veya yakınlarında, aşırı tozlanmadan fazla zararlanmaksızın yetiştirilebilirler.

— **Dona dayanıklılık:** Türkiye'nin bazı yerlerinde dondan ötürü narenciye meyvaları iyi yetiştirilmemektedir ve buralarda sadece satsumaları görebiliriz. Fakat Clementine dona karşı satsumadan biraz daha az tahammüllü olsa bile, ayni yerlerde gayet iyi gelişebilir. Meyvalar şiddelti donlardan evvel (Aralıktan Şubata kadar) hasat edilirler ve bu şekilde orta mevsim çeşitlerinin aksine dondan zararlanmazlar.

Genel bir sonuç olarak, bir çok Akdeniz memleketlerinde olduğu gibi Clementine'in burada da muhtelif narenciye çeşitleri arasında yeri olması gerektiğini ve olabileceğini, karşılığını çok iyi verebileceğini ve ihraç için birinci kalitede bir meyve teşkil edeceğini ileri sürebiliriz.

ÖZET :

Çok erkenci bir mahsul olarak satsuma mandarinleri Türkiye için bir takım ilginç imkânlar sağlıyorsa, üstün ticarî vasıflarından ötürü Clementine'in çok daha iyi bir geleceği vardır: Erkencilik, iyi kabuk rengi, çekirdeksizlik, fevkalâde tad ve lezzet, nakliye esnasında durum. Türkiye'nin bütün narenciye bölgelerinde Clementine ağaçları fevkalâde olduklarını ve periyodiziteleri olmadığını göstermişlerdir. Bu bakımdan, şayet virüs hastalıklarının yayılmasını önlemek için göz kalemi kullanırken ve mahzurlu bir vasıf olan çekirdeklere sebebiyet veren başka çiçekten tozlanmayı önlemek için dikim esnasında gereken dikkat gösterilirse, bu varyetenin ziraati çok büyük ölçüde genişletilmek suretiyle iç pazarda ve Batı Avrupa pazarlarında iyi yer sağlanabilir.

SUMMARY

If for very early production, satsuma mandarin offer some interesting possibilities for Turkey, Clementine has a much finer future owing to its superior commercial qualities : earliness, good peel color, seedlessness, excellent taste and flavor, behaviour during shipping. Clementine trees in all citrus growing areas in Turkey showed themselves to be excellent and non-alternate bearers. So, culture of this variety can be largely expanded with good openings both on the domestic and the Western European markets, if some care is taken when using budwood to prevent virus disaeses spreading and when planting to avoid cross-pollination which induces seediness, an objectionable character.

LİTERATÜR KAYNAKLARI

1 — ANONYMOUS, 1967. Les disponibilités en légumes et fruits frais en Frnace, évolution récente et perspectives. Conf. Naz. per l'Ortoflorofrutticolture, Bari.

2 — BAHÇECİOĞLU, H. - 1967. Yurdumuzda Turunçgil Hastalıkları Mevzuunda Müessesemizde Yapılan Tetkik ve Araştırmalara Ait Rapor, Antalya (basılmamış).

3 — CHAPOT, H. - 1963. La Clémentine. Al Awamia, 7, 1 - 34, Rabat.

4 — CHAPOT, H. and V.L. DELUCCHI. - 1964. Maladies, troubles et ravageurs des agrumes au Maroc, Rabat.